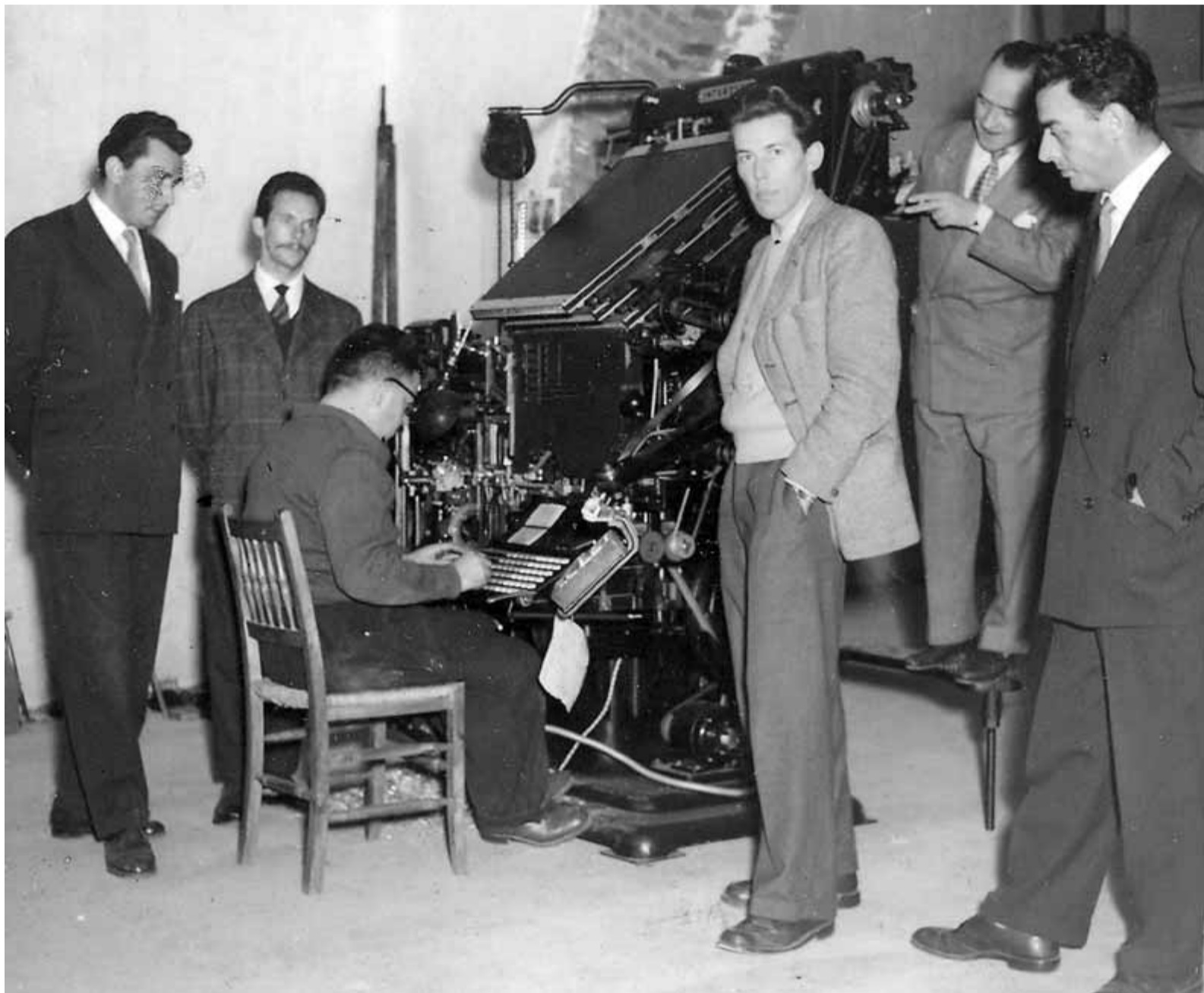

Reportatge

en temps de guerra

La censura i l'autarquia econòmica de l'Espanya franquista van promoure que tres editorials andorranes convertissin els llibres en la mercaderia més exportada al país veí durant els anys seixanta. Aquest fenomen ha estat explorat per Pere-Miquel Fonolleda a 'Editorials i societat a Andorra, 1945-1994' (Editorial Andorra, 2006), una investigació que va ser presentada fa uns dies a Barcelona

Adquisició de la primera linotip de Casal i Vall l'any 1956. SP

Un refugi durant el franquisme

Text: Neus Ràfols

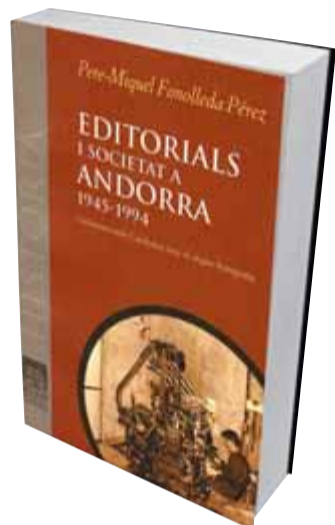
Durant gairebé tota la dècada dels anys seixanta els llibres van ser el producte andorrà més exportat a Espanya. Des del país pirinenc es van publicar més d'un miler de títols entre els anys 1956 i 1976.

Darrere d'aquest comerç s'amagava la tasca de tres editorials andorranes: Casal i Vall, Editorial Andorra i Edicions Mirador del Pirineu. Aquestes empreses van imprimir obres que per qüestions de censura ideològica i lingüística o per l'autarquia econòmica del règim franquista –molt deficitària en maquinària i electricitat– era difícil imprimir a Espanya. Volums incòmodes o prohibits per la dictadura militar, com els que constitueixen la col·lecció *Ver, oír y no callar*, dirigida per Manuel Vázquez Montalbán el 1972 des d'Editorial Andorra. Títols d'escriptors de l'exili, com *Los usurpadores* (1970), de Francisco Ayala; *Crónica del alba* (1969), de Ramón J. Sender, i *Campo del Moro* (1969), de Max Aub, publicats per algun dels tres segells.

Entre aquests projectes editorials incòmodes per al règim hi figura la publicació d'obres que promouien el coneixement del català. Exemples d'aquest anhel són la tercera, quarta i cinquena edició del *Dic-*

Reportatge

entempsdeguerra

Pere-Miquel Fonolleda
Editorials i societat a Andorra,
1945-1994
Editorial Andorra, 2006

Monjos de Montserrat
Cartell publicitari de la Bíblia en català dels monjos de Montserrat
Edició de butxaca, 1970.

VE DE LA PÀGINA 26

cionari General de la Llengua Catalana de Pompeu Fabra, a partir del 1966, obra dels Tallers Gràfics de Casal i Vall; la publicació del llibre *50 anys de periodisme català* (1975), de Domènec de Bellmunt, per Edicions Mirador del Pirineu, i les edicions de la Bíblia dels monjos de Montserrat, a partir de l'any 1961. A més de la reivindicació catalanista que amagaven aquestes bíblies escrites en català, plasmaven la ideologia d'una Església molt més propera al Concili Vaticà II del 1962 que a la del nacionalcatolicisme del règim franquista.

La investigació sobre com Andorra va esdevenir un refugi editorial durant la dictadura i un centre exportador de llibres està desenvolupada en l'assaig *Editorials i societat a Andorra, 1945-1994* (Editorial Andorra, 2006), de Pere-Miquel Fonolleda.

Entre el 1956, any en què es funda l'editorial Casal i Vall, i l'entrada de la democràcia a l'Estat el 1976, el país pirinenc va exportar a Espanya més d'un miler de títols, amb tiratges d'entre 20.000 i 100.000 exemplars. "Vaig calcular que podien ser una mitjana de 500 volums al dia com a mínim", explica Fonolleda. Segons l'autor, els llibres van ser el producte més exportat per Andorra al país veí als anys 1962, 1963, 1964, 1967, 1969 i 1970.

Aquest tipus de comerç va haver de basarse en trampes legals, ja que Andorra només podia exportar primeres matèries originàries de la terra, és a dir, essencialment fusta, bestiar viu i productes agrícoles. Les mercaderies havien d'anar acompanyades d'un document del Síndic –el president del Consell General d'aleshores– que en certifiqués l'origen andorrà. "Els llibres es van declarar com a pasta de paper dels boscos andorrans, encara que no fos cert", explica Fonolleda, que en el llibre ironitza: "Per més estrambòtica que sembli aquesta justificació, va ser vàlida no tan sols per a la duana espanyola, també per a la Sindicatura i la Vegueria episcopal, tot i que sabien de sobres que al país no se'n feia, de pasta de paper".

Casal i Vall: l'editorial més moderna d'Europa

L'any 1956, quatre dels nou germans Casal i Vall van fundar a Sant Julià de Lòria –primera localitat andorrana després de la frontera– una editorial que va comptar des de l'inici amb maquinària de la més moderna d'Europa, paper de bona qualitat i la seguretat del subministrament elèctric, a diferència de les restriccions que havien de patir els editors catalans. Publicacions de la premsa espanyola d'aleshores, com *La Esquella Literària*, fan referència a la modernitat tecnològica dels seus tallers gràfics.

En la iniciativa de fundar aquesta empresa també hi va participar un grup d'editors catalans, al capdavant de segells editorials tan coneguts com Alfaguara, Vergara, Luis de Caralt i Nauta. Aquests editors barcelonins coneixien la família Casal i Vall de quan vivia a Barcelona abans d'esclatar la Guerra Civil i van animar-la a tirar endavant el projecte empresarial amb l'anhel de poder encarregar edicions des d'Espanya. I és que els editors barcelonins veien en la fundació d'aquesta editorial una alternativa al retard tecnològic dels seus tallers gràfics i a les restriccions per al proveïment de primeres matèries i energia elèctrica que patien per l'autarquia del règim.

Per a Alfaguara, el segell de Tallers Gràfics de Casal i Vall va imprimir *Travesía de Madrid*, de Francisco Umbral, i *De raptos, violaciones y otras inconveniencias*, de Francisco Ayala; per a Luis de Caralt, les novel·les policiaques de Georges Simenon; per a Vergara, les obres completes de Shakespeare, i per a l'editor A. López Llausàs, la tercera, quarta i cinquena edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra. Aquests són alguns dels títols que exemplifiquen la gran vinculació entre el nucli editorial barceloní i el segell andorrà.

L'empresa es va dedicar bàsicament a la publicació d'assaig religiós escrit en castellà per no tenir problemes amb les autoritats franquistes, a més dels 700 títols de novel·les i assaigs encarregats pels editors barcelonins.

Entre les tasques realitzades a Casal i Vall destaca l'agostada publicació de la Bíblia en català, una versió dels monjos de Montserrat editada a partir del 1961, amb un tiratge de 100.000 exemplars. Com Fonolleda subratlla en el seu llibre, "el monestir de Montserrat va representar sempre un focus de resistència antifranquista clandestí". La versió andorrana feta pels benedictins era una edició popular, tant pel que fa al contingut com al preu i el format, que va sortir en cinc volums a partir de l'any 1961 i en una edició de butxaca el 1970.

L'Editorial Andorra: una "Creu Roja cultural"

Mentre Casal i Vall va escollir un tema minoritari, l'assaig religiós, que li assegurava una difusió sense problemes, l'Editorial Andorra "provava d'introduir a l'Estat espanyol llibres d'autors compromesos, contraris al règim franquista, molts cops exiliats polítics", segons detalla Fonolleda. I aquest va ser l'eix vertebrador del segell fundat el 1967 per Bartomeu Rebés, que, malgrat tractar-se d'una empresa andorrana, tenia els tallers gràfics a Barcelona, on els volums havien de passar la censura franquista. Entre el 1967 i el 1972 l'Editorial Andorra va editar 53 títols de 34 autors, la meitat dels quals eren declaradament contraris al règim militar. "Es tractava d'una Creu Roja cultural", segons definia Rebés el seu projecte, associat amb l'editor barceloní Jaume Aymà.

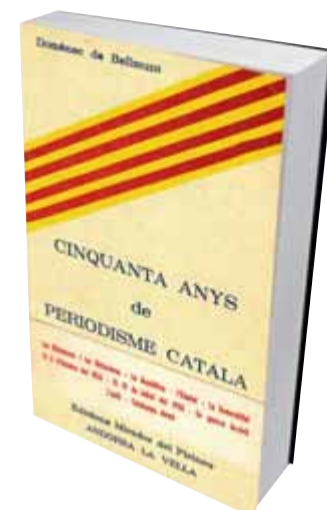
Entre els autors que va publicar aquest segell figuren noms com Manuel Vázquez Montalbán, que amb el pseudònim de Luis Dávila i Manolo V el Empecinado va publicar *Política y deporte* i *La educación de Palmira*, aquesta darrera obra escrita juntament amb Núria Pompeia. També va editar l'obra d'escriptors de l'exili com Francisco Ayala, Max Aub, Eduardo Zamacois, Manuel Andújar, Ramón J. Sender i Lluís Capdevila, director de les publicacions satíriques *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*.

Edicions Mirador del Pirineu: la tinta d'un revolucionari

El 1970 Norbert Orobítg comença a editar llibres sota el segell Edicions Mirador del Pirineu. Publica majoritàriament obres de contingut antifeixista escrites per ell mateix o per altres autors afins a la seva ideologia, vinculada al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Per la seva militància i activisme polític, Orobítg va ser condemnat pel Tribunal d'Ordre Públic i internat a Carabanchel, i posteriorment va exiliar-se a Andorra, on va seguir lluitant pel retorn de la democràcia. Malgrat el seu activisme des de les valls andorranes, l'editor mantenia bones relacions amb el veguer episcopal, que el va ajudar amb la censura espanyola. "La majoria dels llibres que va publicar eren històries de la Guerra Civil del punt de vista dels vençuts, vivències d'exili i repressió", detalla en la seva investigació Fonolleda.

Entre els títols impresos per aquesta editorial figuren obres com *La pau dins la guerra* (1970), escrita pel mateix editor; *50 anys de periodisme català*, de Domènec de Bellmunt (1975), i *Contrapunts al Camí de l'Opus Dei* (1973), del capellà obrerista Josep Dalmau. En aquest exemplar, Dalmau debat la doctrina desplegada pel fundador de l'Opus Dei, Escrivà de Balaguer, a *El Camino*. Era una contraversió del catolicisme oficial que no va passar la censura del règim, i els volums van acabar sent segrestats a les llibreries.

Fonolleda destaca que es publicaven una mitjana de 500 exemplars cada dia

Domènec de Bellmunt
Cinquanta anys de periodisme català
Editorial Mirador del Pirineu, 1975

Francisco Ayala
Los usurpadores
Editorial Andorra, 1970

Aquest aspecte, el control de les edicions, és un altre tema que Fonolleda explora en la investigació. En el seu llibre explica que les autoritats andorranes feien els ulls grossos a les activitats dels editors i llibreters. "Quan els veguers episcopals, Sansa, fins al 1972, i Badia, fins al 1993, rebien queixes de Madrid en aquest sentit, es limitaven a anar als principals punts de venda i preguntar si això era cert. Els llibreters contestaven que es tractava de pocs llibres i el veguer acceptava aquesta resposta i tranquil·litzava el govern espanyol", explica l'autor.

Amb la Transició democràtica a Espanya, l'activitat exportadora de les editorials andorranes va desaparèixer i les edicions van caure en picat. Entre el 1975 i el 1979 es van editar 42 títols, dels quals 34 eren de contingut andorrà, a diferència dels 209 publicats durant la dècada dels anys seixanta.

Dels tres segells editorials, només l'Editorial Andorra continua en activitat, que se centra sobretot a difondre obres de contingut andorrà. "Aquestes editorials no van tenir un paper ni heroic ni salvador, però van fer una aportació literària a escala andorrana, és a dir, proporcional a les dimensions del país", conclou Fonolleda.